

İKTİSAT, AHLAK VE KAPİTALİZM ECONOMICS, MORALITY AND CAPITALISM

Mehmet KARAGÜL*

* Prof. Dr., İktisat Bölümü, İİBF,
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
mkaragul@mehmetakif.edu.tr

* Prof. Dr., Department of
Economics, Mehmet Akif Ersoy
University

ORCID ID:
0000-0003-2589-535X

Başvuru Tarihi/ Received:
15.05.2022

Kabul Tarihi/Accepted:
10.06.2022

Özet

İnsanoğlu; bilgi, beceri, seçim yapabilme ve planlı üretebilme yetenekleriyle diğer tüm varlıklar karşısında üstünlük kurmasına rağmen, sahip olduğu değerler doğrultusunda gerçekleştirdiği iktisadi faaliyetler kendisinin ve üzerinde yaşadığı Gezeğin geleceğini tehdit eder bir boyut kazanmıştır. Ancak insanlığın varoluşundan Sanayi Devrimine kadar geçen binlerce yıllık tarihi süreçte böyle bir sorun yaşanmazken, son 250 yılda kendisini ahlaki kaygılardan uzak tutan Kapitalizmin hâkim olduğu kısa bir sürede söz konusu vahim sonuçların ortaya çıkması rastlantı olmasa gerek. Bu menfi süreci, insanoğlunun ahlak bilincinden yoksun, sosyal sorumluluktan uzak, toplumsal fayda yerine, bireysel menfaati gözetken ve bu doğrultuda kar maksimizasyonu ile sermaye birikimini hedefleyen Kapitalist iktisadi sistemle olan yakın ilişkisinden bağımsız açıklayabilmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu çalışmamızda; öncelikle insan-ahlak, ahlak-iktisat ve iktisat-insan ilişkileri ve bunların karşılıklı etkileşimi ele alınmış, ardından, toplumda ve iktisadi sistemde kabul görmüş gayri ahlaklılığın neden olduğu sosyal ve çevresel sorunlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Nihayetinde ise söz konusu sorunların üstesinden gelebilmek için toplumsal değerlerde, sosyal sorumluluk anlayışında ve iktisadi düşüncede gerçekleştirilmesi gereken yeni anlayışlar, bilimsel veriler ışığında mantıksal çıkarımlarla kurulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İnsan, Ahlak, Ekonomi, Kapitalizm, Gelir Dağılımı.
JEL Sınıflandırması: P10, Z10, D30

Abstract

Despite its superiority over all other beings with its knowledge, skills, values, ability to make choices, and planned production, humanity has become threatened by its future and the planet it lives on. However, while there was no such problem in the thousands of years of history from the existence of humanity to the Industrial Revolution, it should not be a coincidence that the aforementioned dire results emerged in a short period dominated by capitalism, which has defined itself as immoral in the last 250 years. It is impossible to explain this negative process independently of the close relationship of human beings with the capitalist economic system, which lacks moral consciousness, is far from social responsibility, observes individual interests instead of social benefit, and aims at profit maximization and capital accumulation in this direction. Therefore, in this study, human-ethics, morals-economics, and economics-human relations and their mutual interaction were discussed. Social and environmental problems caused by accepted immorality in society and the economic system were revealed. Finally, to overcome these problems, new understandings that need to be realized in social values, social responsibility understanding, and economic thought have been tried to be established with logical inferences in the light of scientific data.

Keywords: Human, Morality, Economy, Capitalism, Income Distribution
JEL Classification: P10, Z10, D30

Giriş

Donanım ve yetkinlik açısından insan, parçası olduğu doğanın en seçkini olması özelliğinin yanı sıra, bir o kadar da aciz ve zayıf oluşu yönüyle korunmaya ve desteğe muhtaç bir yapıdadır. İnsanın sahip olduğu donanım, yetkinlik ve hassasiyetin, onun sürekli maddi ve manevi desteğe ihtiyaç duymasının en önemli gerekçesi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü insanın söz konusu özelliklerinin aktif hale gelebilmesi ve devamlılığını sürdürebilmesi için sürekli maddi ve manevi içerikli destek almayı gerektirmektedir. Örneğin insanın öğrenme yeteneği, eğitim alma ihtiyacını doğurmaktadır. Bu itibarla insanın ihtiyaç duyduğu dış destek, bir başka boyuttan onun acizliğinin bir göstergesi ve aynı zamanda iktisat uğraşısıyla olan ilişkisinin temeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan varlığının devamlılığı için gerekli olan; yeme, içme ve barınma gibi temel gereksinimler normal ihtiyaçlarını teşkil ederken, çevresi tarafından dikkate alınma, itibar görme ile hükmetme arzusu; bireyleri ihtiyaçlarının temininde lüks ve marka arayışı ile gereğinden daha fazlasına sahip olma ihtirasına sevk etmektedir. Bu tür davranışları da ahlaki değerler doğrultusunda kontrol edilmesi gereken eylemler olarak değerlendirmenin çok daha anlamlı olduğu muhakkaktır.

Son 250 yıla kadar yaşanan deneyimler gösteriyor ki insanın yeme içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını temin etme çabaları, esasen sosyal ve ekolojik çevresiyle ilişkilerinde herhangi ciddi bir sorun oluşturmamıştır. Ancak insanlığın her dönemde sahip olduğu ihtiraslarını, Sanayi Devrimiyle birlikte çok daha kolay gerçekleştirebilme imkânı bulmasının hem sosyal hem de ekolojik çevresiyle ilişkilerinde çok daha ciddi hasarlara yol açtığına şahit olmaktayız. Bu noktada kendi düşünce sistemini her türlü ahlaki değerden bağımsız olarak tanımlayan Kapitalist sistemin, hedeflerine ulaşmasında Sanayi Devrimi'nin önemli ölçüde destek sağladığını, ancak bu desteğin neden olduğu söz konusu sosyal ve çevresel tahribatların, bugün insanlığın önünde çözüm bekleyen en ciddi sorunlar olarak durduğunu ifade etmek mümkündür.

Gezegen üzerinde adil bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi ve doğal düzeni bozmadan ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilmesi için üretim sürecinde; karlılıktan ziyade toplumsal fayda sağlamak, tüketim aşamasında ise ihtirasları tatmin etmek yerine, ihtiyaçları temin etmek temel hedef olmak zorundadır. Bunun da ancak bireylerin güçlü bir sosyal sorumluluk bilinci ve yüksek bir ahlak anlayışını içselleştirmeleri ile mümkün olabileceği muhakkaktır. Bu çerçevede özelden bireyin, genelde ise toplumun sahip olduğu değerler sisteminin tayin edici bir konumda olduğunu ifade etmek yanlış olmasa gerek. Çünkü ait olduğu toplum tarafından beğenilme ve dikkate alınma arzusunda olan birey için ilgili toplumun sahip olduğu değerlerin; üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım gibi her türlü iktisadi davranışın oluşumundaki rolü göz ardı edilemez.

Dolayısıyla bireyin dengeli bir iktisadi davranış geliştirebilmesi, genelde toplumun, özelde ise bireyin benimsediği değerlerin, ortak yaşamın sürdürülmesine imkân sağlayan ahlakı oluşturan kaidelere bağlı olmasını gerektirmektedir. Bu anlamda öncelikle “değer” olgusunun ve devamında “ahlak” kavramının ne olduğu, insanlık için ne ifade ettiği ve insanoğlunun neden ahlakla bütünleşik bir hayatı sürdürmesi gerektiği üzerinde durulması gerektiği kanaatindeyiz.

Dolayısıyla bu çalışmada bahsedilen sorunlar ve bunların çözümü hususunda, gerçekçi analizler ortaya koyabilmek için öncelikle, insan değer ve ahlak ilişkisi üzerinde durulacak, ardından iktisadi faaliyetlerde ahlak ne ifade etmektedir? Sorusuna cevap aranıp, ahlaktan bağımsız gerçekleşen iktisadi faaliyetlerin neden olduğu sorunların boyutlarını ortaya koyabilmek için konuyla ilgili verilerden yararlanılacaktır. Nihayetinde ise sosyal ve ekolojik anlamda yaşanılabilir bir dünya için alınması gereken önlemler üzerinde durulacaktır.

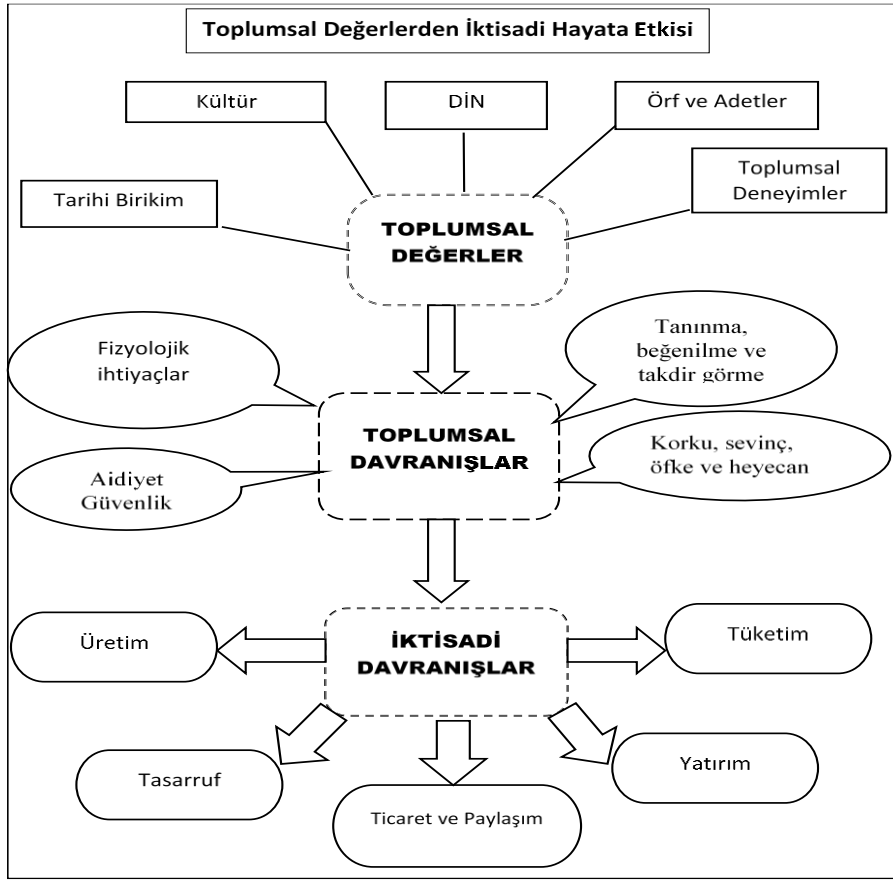
1. Davranışların Oluşumunda Değerler ve Ahlak

İnsanın diğer varlıklardan farkını ortaya koyan en önemli özelliklerinden biri, davranışlarını belirlerken; iyi-kötü, yararlı-zararlı, az-çok, doğru-yanlış, güzel çirkin, helal-haram vb. şeklindeki değerlendirmeler sonucu alternatifler arasından isabetli bir seçim yapmak saikiyle karar verebilme yeteneğine ve sorumluluğuna sahip olmasıdır. Bu noktada bireyin; bahsedilen alternatifler arasından yaptığı seçim, büyük ölçüde kişinin ve toplumun sahip olduğu değerler manzumesine göre şekil almaktadır.

O vakit, “değer nedir?” şeklindeki bir soruya verilebilecek en basit cevap; **değer**, kişi ve toplumun davranışlarının oluşumunda alternatifler arasında tayin edici rol üstlenen kıymet algısıdır. Bir başka ifade ile birey ve toplumun murat ettiği konum-makam, sahiplenmek arzusunda olduğu mal ve itibar, sergilemek ve göstermek istediği beceri ve ürünler, hep değer algısına göre şekil almaktadır.

Bu anlamda ne üretilip ne tüketileceği, hangi mesleğin seçileceği, nasıl giyinip, neyin ne şekilde sarf edileceği, hep söz konusu değerlere göre belirlenmektedir. Şekil 1 de görüldüğü üzere; tarihi tecrübeler, kültür, din, örf ve adetler ile tarihi deneyimlerden oluşan toplumsal değerler, toplumun ortak davranışları ve reflekslerine kaynaklık ederken, bunların da üretim, tüketim ve yatırım gibi iktisadi davranışlara yön verdiği göz ardı edilmemelidir (Blommestein, 2006: 55).

Şekil: 1. Toplumsal Değerlerin İktisadi Hayata Etkisi

Kaynak: (Karagül, 2018: 418)

Bu anlamda bireyin ya da toplumun benimsediği değerler, her vakit pozitif ve doğru bir anlam içermeyebilir. Hatta bireyin ve toplumun sahiplendiği ve peşinde koştuğu birçok değer, birey ve topluma menfaat yerine zarar verebilecek nitelikte olabileceği de dikkatlerden kaçmamalıdır. Özellikle günümüz şartlarında, yazılı, görsel ve sosyal medyanın yönlendirmesi sonucu bireyler, kendi geleceklerini sıkıntıya sokabilecek birçok kişi, olgu, fikir ve yaşam tarzını kendisine model olarak seçebilmektedir. Bu manada günümüz toplumunda, üretim yerine tüketime, daha fazla tercih edilen bir iktisadi davranış olmasının, toplumda kabul gören yanlış değer algılarının en bariz örneklerinden biri olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla birey ve toplumun bugününü ve geleceğini teminat altına alabilmesi adına, davranışları tayin etmede önemli rol alan toplumsal değerlerin; akıl, deneyim ve yaşanmışlıklar doğrultusunda, üretim ve adil paylaşım ağırlıklı, karşılıklı menfaate dayalı, ülke insanlarının faydasına olacak şekilde yeniden belirlenmesine olan ihtiyaç göz ardı edilmemelidir.

2. İnsanın Ahlakla Olan İlişkisi

Tek başına hayatını sürdürmesi mümkün olmayan insanın, *yakın ve uzak çevresiyle barışık, hatta doğayla uyumlu bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olup, yazılı olmayan, asgari koşullarda herkesin kabullendiği ya da kabullenebileceği kurallar bütünü* **ahlak** olarak tanımlamak mümkündür. Bir diğer ifade ile ahlak olgusunu; coğrafya, din ve kültür farkı gözetmeksizin her toplumda var olan ve büyük ölçüde de benzerlikler gösteren, insanın birlikte yaşayabilmesinin ortak kurallarını içeren en temel kaideler olarak anlamlandırmak mümkündür.

İnsan ve ahlak ikilisi, tarihin her döneminde ve gezegenin her köşesinde sürekli birlikte ele alınan, ayrılmaz bir ilişki bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan ve ahlakın söz konusu birlikteliğinin asıl nedenini, insanın sosyal çevresinden ve gezegenden gerçekleştirdiği talebin, kendi ihtiyaç ve hakkı ile sınırlı tutmamasından bağımsız açıklayabilmek mümkün değildir. Gezegeni birlikte paylaştığımız bütün canlı varlıklar, talep ve dolayısı ile tüketimlerini ihtiyaçları ile sınırlandırırken; akli, zekâsı, yetenekleri ve değerleri(!) olan insan için aynı ifadeyi genel anlamda kullanabilmek maalesef mümkün olmamaktadır.

Bireysel olarak kendi başına hayatını idame ettiremeyen insanın, bir toplum içinde yaşama gerekliliği, onun çevresiyle uyumlu bir hayat sürmesini zorunlu kılmaktadır. Bu uyumlu birlikteliğin temel kurallarını ise ahlaki değerlerin belirlediği ifade edilebilir (Harman, 1977: 14). Söz konusu kurallar, insanın, doğaya ve çevresindekilere zarar vermeden, onlarla uyumlu bir hayat sürdürebilmesini temin ederken, esasen bireyin geleceğini de garanti altına almaktadır. Dolayısıyla bireylerin, kendi çıkarları kadar çevresindekilerin menfaatlerini de dikkate almasını emreden kurallar bütününe ihtiyacı kaçınılmazdır. Sözünü ettiğimiz bu kurallar bütününe toplumlar *ahlak* kabul edip, bireylerden bu kurallara uymasını beklemektedirler.

Bu manada ahlaklı bir bireyden arzulanan davranış şekillerini; başkalarının her türlü hakkına saygı, çevresindeki kişilere zarar vermemek, mümkünse onlara yardımcı olmaya çalışıp, söz ve tutumlarıyla etrafındaki insanların memnuniyeti için çaba sarf etmek vb. şeklinde sıralamak mümkündür. Dolayısıyla ahlaklı olarak tanımlanan bir bireyden talep edilen, kişisel çıkarlarını çoğaltmaya çalışırken, çevresindeki kişilerin menfaatlerini de gözetip, en azından onlara ve aynı zamanda doğaya zarar vermekten kaçınmasıdır.

Esasen bu tür kişisel bir tavrın, ilk başta kişinin kendi menfaati yerine başkalarının çıkarlarını dikkate alması olarak değerlendirilmesine karşılık, orta ve uzun vadede söz konusu yaklaşımların yine aynı kişiye dönük fayda sağlayacağı da göz ardı edilmemelidir. Çünkü çevresiyle çatışmak yerine onlarla uyumlu ilişki kurabilen bir birey, esasen *sosyal*

*sermaye*¹ olarak ifade ettiğimiz güvene dayalı sosyal ilişkilerini geliştirerek, yine kendisi için çok yönlü menfaat sağlayabilecek bir ortam hazırlamış olmaktadır (Harman, 1977: 23).

Bununla birlikte, toplumun değer ve menfaati ile çelişen davranışlarda bulunan, hatta kendi çıkarı için çevresine doğrudan zarar veren insanların dahi bu davranışlarına ahlaki bir altyapı oluşturduğu, şaşılacak bir şekilde üstün, ulvi değerler ile kendi davranışlarına kutsallık kazandırmaya çalıştığı sıkça görülebilen bir tutum şeklindedir. Bu da göstermektedir ki adi suçlar nedeniyle toplum tarafından ahlaksızlıkla suçlanan, bireylerin bile kendi davranışlarına dolaylı yoldan da olsa ulviyet atfederek, varlıklarını anlamlandırmaya çalıştığı çok sık sık rastlanan bir vakadır. Çünkü kendisini, başkasına ahlaksız birisi olarak tanımlayan herhangi bir bireye rastlamak oldukça güç olsa gerek (Thomas, 2005: 26). Bu da ahlakın toplum ve bireylerin hayatı için ne derece vazgeçilmez bir değer olduğunu bize göstermektedir.

Kendi çıkarı ile toplumsal menfaati birlikte gözetmeye çalışan, bütünleşik ahlaki değerlerle donanımlı bir birey; haz, hırs, ihtiras ve arzularını kontrol etmek suretiyle temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken, çevresindeki kişi ve doğayla çatışmaya girmeden; kendisi, çevresindekiler ve doğal düzen için sürdürülebilir sağlıklı bir ortamın oluşmasına katkı sağlamış olmaktadır. Bu anlamda ahlak temelli oluşturulan kişisel davranışlar, birey için olduğu kadar, toplum ve doğal düzenin devamlılığı için de gereklidir. Dolayısıyla, insanoğlunun bu gezegende sosyal ve ekolojik çevresiyle barışık, sağlıklı, huzurlu ve uzun erimli bir hayat sürdürebilmesinin, üretim ve tüketim başta olmak üzere bütün davranışlarında, ancak ahlaki kurallara uygun bir tutum sergilemesiyle mümkün olabileceği göz ardı edilmemelidir.

3. İktisadi Davranışlar ve Toplumsal Değerler

İnsanoğlunun dışında, canlı cansız bütün varlıkların, kendi varoluşlarının devamlılığını sağlayabilmek için fitrattan sahip oldukları *içgüdü* olarak ifade ettiğimiz hazır programa göre kendi hayat akışlarını sürdürdükleri hepimiz için bilinen bir olgudur. Bu anlamda en basit ifade ile ineğin bal, arının süt üretme gibi bir alternatif davranışı söz konusu değildir.

İnsanın, bedensel ihtiyaçları itibariyle diğer canlılara benzerlik göstermesi ile birlikte, bu ihtiyaçları; nereden, nasıl, ne kadar ve ne şekilde temin edip karşılayacağı hususu büyük ölçüde kişinin tercihlerine göre oluşmaktadır. Söz konusu tercihler ise bireyin sahip olduğu sosyal sorumluluk ile ahlak anlayışına göre şekillenmektedir (Blommestein, 2006: 56). Bilhassa bireyin, ait olduğu toplum tarafından dikkate alınma ve beğenilme arzusunun, *dışgüdü* olarak ifade edebileceğimiz, kişiyi

¹ **Sosyal Sermaye:** Bir toplumdaki kişiler arası dikey ve yatay karakterli, güvene dayalı ilişkilerin yoğunluğunu ifade etmektedir. Bu tarz toplumsal güvenin yüksek olduğu ülkelerde özellikle sosyal ve iktisadi alanlarda başarı çok daha yüksek seyrettiği görülmektedir.

toplumun değerleriyle uyumlu bir davranış sergilemeye itmesi, konunun bir diğer boyutunu teşkil etmektedir.

Bu anlamda bireyin gerek üretim gerekse tüketim sürecinde ihtirasları ve arzularını tatmin etme güdüsü yerine, diğer varlıklar gibi sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla hareket etmesi, hem diğer yoksul insanların temel ihtiyaçlarını çok daha kolay karşılayabilmesi, hem de doğal döngünün sorunsuzca sürdürülebilmesi için büyük önem arz etmektedir. Hal böyleyken, Kapitalist düşünce ihtiras ve arzuların kontrolü bir yana; reklam, medya ve internet vasıtasıyla yeni arzular üretmek suretiyle, tüketim konusunda *itaatkâr bireyler* oluşturarak tüketim ve buna bağlı üretimin devamlılığını garanti altına almış olmaktadır (Öztürk, 2017: 397).

Yalnız modern toplum dediğimiz günümüz insanı, Sanayi Devrimiyle beraber, daha çok kazanabilmek için hem kendi sosyal çevresi hem de doğaya karşı adeta savaş açarken, göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus, bu tür bir davranışın sadece doğayı değil, insanoğlunun kendisinin de sonunu hazırladığı gerçeğidir. Dolayısıyla insanoğlunun parçası olduğu doğayla birlikte kendi sonunu getirecek faaliyetlerden uzak durabilmesinin, ancak insanoğlunun sahip olduğu değerler sistemini yeniden ele alması, özellikle günümüz dünyasının hâkim ekonomik düşüncesi olan *kapitalizm* ile olan yakın ilişkisine mesafe koyabilmesine bağlı olduğu kanaatindeyiz.

Asli hedefi olan sermaye birikimi oluşması adına az sayıdaki kişinin sınırsız zenginliği için, geri kalan insanlığın sadece tüketime yönlendirilmesini öngören Kapitalizm, bu amaçla özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tüketim toplumu oluşumunu desteklemektedir. Söz konusu toplumsal yapının oluşması için ise ilgili ülkelerde üretim yapandan ziyade tüketim yapanın daha fazla itibar görmesi sağlanarak, geniş toplum kesimlerinin sürekli hep daha fazla tüketim yapması teşvik edilmektedir. Bu doğrultuda geçmiş yıllarda kadim toplumların şehir merkezlerinde dikkat çeken en önemli yapılar daha ziyade ahlaki ve değerleri ifade eden büyük ibadethaneler iken, son yıllarda ibadethanelerin yerini AVM'lerin almış olması konunun bir başka boyutunu teşkil etmektedir (Demirezen, 2017: 216).

Böylelikle az sayıdaki kişilerin sermaye birikimi için üretilen mallara müşteri oluşturulurken, bir taraftan gereğinden fazla doğadan hammadde kullanılmakta, toprak, su ve hava kirletilmekte, diğer yandan tüketime yönlendirilen geniş toplum kesimleri, üretimden uzaklaştırılmak suretiyle zaman içinde daha da fakirliğe itilmektedirler. Hatta üretimden uzaklaştırılan kitlelerin, diğer elit kesimin ürettiği malları satın alabilmek için hâlihazırda sahip oldukları mülkleri satmak zorunda kaldıkları ayrı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nihai olarak, *az sayıdaki üreten kesim, mülk alabilmek için mal satarken, diğer geniş kesimler ise onların malını satın alabilmek için malını aldıkları kişilere elindeki sınırlı mülkü satmak zorunda kalmaktadırlar. Böylelikle,*

geniş toplum kesimleri aleyhine gelir ve servet dağılımının giderek daha da bozulduğu görülmektedir.

4. Ana-Akım İktisat Teorisinde Ahlak ve Kapitalist Teori

Klasik İktisat Teorisinin korucusu rolünde olan, 1776 yılında yayımlanan *Ulusların Zenginliği* kitabıyla iktisadi hayattan toplumsal menfaati önceleyen, ahlak ve kültürü büyük ölçüde dışlayan Adam Smith, 1759 yılında kaleme aldığı *Ahlaki Duygular* kitabıyla ahlak konusundaki düşüncelerini çok daha açık bir biçimde ortaya koymuştur. Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* kitabında ileri sürdüğü, ahlak ve kültürden bağımsız homoekonomikus tipi insan yaklaşımı ile bencil, açgözlü, öncelikle kendi çıkarını düşünen, kar ve faydasını çoğaltmaya çalışan bir insan tipinden söz edilmektedir. Adam Smith, *Ahlaki Duygular* kitabında ise ahlaklı ve empati yapan insan modelini öne çıkarırken; buradaki ahlaklı insan tanımlaması bir hayli dikkat çekicidir. Ahlaklı olarak kötü ve iyi olan her şey, kişinin haz, acı ve hislerine göre değişmektedir. Bu ahlâk anlayışında birey kendi çıkarını merkeze almaktadır. Buna göre bireyin çıkarına uygun olan makul, zararına olan her ne varsa kötüdür. Özetle kişiye haz veren her şey insan için iyi, vermeyenler ise kötüdür (Menderes, 2018).

Her iki kitaptaki içerik, ilk bakışta Adam Smith'in ahlak konusunda çelişkisi gibi algılsa da detaylı bir irdelemede meselenin pek de öyle olmadığı görülecektir. Çünkü esasen bir eylemin ahlaki olup olmaması, bireyin çıkarına uygunluğundan ziyade, toplumun ortak menfaatine uygun olup olmamasıyla ilgilidir. Oysa Adam Smith'in *Ahlaki Duygular* kitabında ileri sürdüğü ahlaklı insan modeli ile *Ulusların Zenginliği* eserinde tanımladığı çıkarıcı homoekonomikus insan tiplemesi, kendi menfaatini merkeze alma yönüyle özünde büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Muhtemelen Adam Smith, *Ahlaki Duygular* kitabında öne sürdüğü empati/duygudaşlık yapan insan ile *Ulusların Zenginliği* eserinde tanımladığı çıkarıcı insan tiplemelerindeki ilk bakışta göze takılan çelişkiyi belli ölçüde izole edebilmek için, bencil insanın kendi çıkarını artırma çabasının, toplumsal menfaati de yükselteceği yönündeki iddia ile bireyciliğin toplumsal değerler ve çıkar ile çelişmemesi gerektiğini, böylelikle, bireysel çıkarın toplumsal menfaate dönüşebileceğini iddia etmektedir (Blommestein, 2006: 55).

Yukarıda bahsedildiği şekliyle, insanın ihtiyaç ve ihtiraslarının karşılanması ile hazlarının tatmin edilebilmesi için mal ve hizmet üretimi, ticareti ve tüketimi faaliyetlerini kapsayan iktisat, bir dizi nesnel kaideler yanında önemli ölçüde ahlakiliği tartışılmalı da sübjektif norm ve değerler içermektedir. Bunların en dikkat çekenlerinden birisi, *doğadaki kaynakların kıt, insanın ihtiyaçlarının ise sınırsız* kabul edilmesidir. Böyle bir yaklaşım, bir yandan kaynak temini için çatışmayı ve diğer yandan da fiyat artışı için kabul edilebilir bir gerekçenin alt yapısını teşkil etmiş olmaktadır! Böylelikle Kapitalist sistem için tek hedef olan kar

maksimizasyonu ile sermaye birikimi elde etmenin yolu açılmış olmaktadır (Levent, 2018: 93). Bu yaklaşımıyla Adam Smith ifadesiyle bireysel menfaate dayanan her şeyin ahlakilik olduğu anlayışına uysa da toplumsal menfaati önceleyen gerçek ahlaki kaygılardan uzak olduğunu açık bir şekilde ortaya koyan Kapitalist sistem, esasen bugün yaşanmakta olan birçok sorunun da ana sebebini oluşturmuş olmaktadır.

Mevcut iktisat öğretisi, kendi hedefine ulaşmak için her ne kadar insan ihtiyaçlarını sınırsız ve kaynakları kıt kabul etse de gerçek durumun böyle olmadığını, her ikisinin de ancak sınırlılığından söz edilebileceğini ifade etmenin daha yerinde olacağı muhakkaktır. Esas itibarıyla bugün doğanın sunmuş olduğu kaynaklar ile 8 milyar insanın temel ihtiyaçlarını karşılamak mümkün olduğu halde, 1 milyara yakın insanın aç olmasının sebebi kaynakların kıtlığı değil, sistemin ahlak kaygısından yoksun olmasıdır (Blommestein, 2006: 56). Söz konusu sorunun kaynağında ise büyük ölçüde paylaşımındaki adaletsizlik ile yoksul kesimin zaruri ihtiyaçlarını temin etmek yerine, karlılığı yüksek olduğu için zengin zümrenin ihtiraslarının karşılanıp, hazlarının tatmininin tercih edilmesi olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.

Dolayısı ile kaynakların kıtlığı ve insan ihtiyaçlarının sınırsızlığından değil, kaynakların ve ihtiyaçların sınırlılığı ancak ihtiraslar ve hazların sınırsızlığından bahsedilebilir. Bu tarzda bir yaklaşımın, hem küremizde yaşanmakta olan yoksulluk ile açlığın önlenmesinde, hem de doğal kaynaklara olan talepteki azalma ile sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmada önemli ölçüde katkı sağlayacağı muhakkaktır. Bu ise ancak ahlaktan arındırılmış (Weber, 1999: 50) olan Kapitalist iktisadi anlayışın, ahlak ile yakın bir irtibatının kurulmasıyla mümkün olabilecektir. Çünkü yine Weber'in ifadesiyle toplumların zenginliği, dürüstlük ve tutumluluk gibi temel ahlaki değerlere bağlıdır (Blommestein, 2006: 55).

İktisadın ahlak ile buluşmasının ilk aşamasını, sınırsız olanın insan ihtiyaçlarının değil, ihtiraslarının olduğunun ve bunun da kontrol edilmesi gerektiğinin kabul edilmesi teşkil edecektir. Çünkü sınırlı olan yeme, içme, barınma, güvenlik ile eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçların temin edilmesi, sürecinde doğal kaynakların yetersizliği söz konusu olmayacaktır. Ancak her şey benin mülkiyetim ve kontrolüm altında olsun arzusu şeklinde tanımlayabileceğimiz ihtiraslar ile duygusal ve bedensel arzuların tatmin edilmesi şeklinde kendisini gösteren hazlara göre talep oluşturulması asıl sorunu teşkil etmektedir. Sorun oluşturan bu alanlarda iktisat biliminin ciddi bir şekilde ahlak kuramına ihtiyaç duyduğu muhakkaktır. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz üzere, genel anlamda kendi ihtiyaçlarıyla yetinmeyen insanoğlunun, başkalarının haklarına tecavüzde bulunmaması için yaşantısını ahlaki değerlere göre şekillendirmesi çözümün en önemli ayağını oluşturmaktadır.

Dolayısıyla insanoğlunun, iktisadi anlamda davranışlarını oluştururken; ihtiyaçlarını teminle yetinip, ihtiras ve hazlarını kontrol edilebilmenin, yine ahlak temelli bir anlayışa sahip olmasını gerektirdiği muhakkaktır.

Böylesi bir tavır, kişinin çevresiyle olan ilişkilerini sağlıklı bir yapıya oturtması yanında, başkalarının da temel ihtiyaçlarını daha kolay temin edebilmesine katkı sağlayacağı gibi, insanlığın doğal kaynak talebini de azaltacağından, doğaya olan saldırı da büyük ölçüde önlenilecektir.

Görüldüğü üzere iktisadi davranışların oluşumunda, Kapitalizmin öngördüğü şekliyle iktisadi tercih ve kararlarda, kar maksimizasyonu yoluyla sermaye birikimi güdüsüyle değil, sosyal sorumluluk anlayışına dayalı, öncelikle temel ihtiyaca dönük mal ve hizmetlerin üretilmesi ve tüketilmesi, ayrıca haz ve ihtirasa dayalı talebin ise kanaatkârlıkla sınırlandırılması gerektiği göz ardı edilmemelidir.

5. Kapitalizm ve Temel İlkeleri/İçgüdüsü

Kapitalizmin ne olduğunun öncelikle ortaya konması, konunun anlaşılabilirliği açısından büyük öneme sahiptir. Bu noktada Henry Pirenne'in servetin istikrarlı bir şekilde artma eğilimini, Kapitalizmin temel özelliği olarak değerlendirmiş olması (Menderes, 2018) Kapitalizmden ne anlamamız gerektiği konusunda bizlere önemli ipuçları vermektedir. Kelime kökeni olarak *capital/sermayeye* dayanan Kapitalizm kavramı (Öz, 2013: 148), anlamına uygun bir şekilde uygulanacak olan iktisadi sistemin her halükârda sermaye yanlısı olmasını zorunlu kılmaktadır.

İktisadi sistemden/düzendenden ne beklendiği büyük ölçüde sisteme yüklenen anlam ile şekil kazanmaktadır. Esasen, insanoğlunun öncelikle temel ihtiyaçlarının karşılanmasını ve bu çerçevede bireylerin satın alma gücüne ulaşabilmesi için geniş istihdam imkânlarının oluşturulmasını hedef edinmesi gereken iktisadın, günümüzde bu beklentiden oldukça uzak bir şekilde, Kapitalist anlayışla sadece sermaye ve servet birikimine hizmet eder bir tutum içinde olduğuna şahit olmaktayız (Rehbein, 2020: 697). Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bugünkü iktisadi sisteme şekil veren Kapitalist anlayışın temel içgüdüsünde hangi yaklaşımları barındırdığına bakmakta yarar var.

Homoekonomikus: Değerleri, inançları, dünya ve ahiret beklentisi ile kendisine anlam kazandırmaya çalışan insana; sadece tükettiği, ürettiği ve dolayısıyla kazandırdığı ölçüde değer biçen Kapitalist anlayış insanı, yalnızca ekonomik bir varlık olarak kabul etmek suretiyle Homoekonomikus olarak tanımlamaktadır.

Ahlaktan uzak olma: Kapitalist düşünce, *Homo ekonomikus* anlayışında yer alan insan tanımlaması ile hayatı süresince bütün davranışlarını, iyi kötü, günah ve sevap gibi değer yargılarına göre şekillendirmek suretiyle, kendi varlığına mana yükleme arzusunda olan insanoğlunun en önemli faaliyet alanı iktisadi hayatında tamamen ahlaktan uzak durulması gerektiğini savunmaktadır (Weber, M. 1999: 50).

Rasyonellik: Toplumsal hayatın tamamında Kilisenin hâkimiyetinin olduğu Katolik anlayışa karşı, ekonomik ve sosyal hayattan Kilisenin dışlanması ve rasyonelliğin/aklın ön plana alınmasını, öbür dünya kadar

bu dünyanın da güzel olduğunu savunan, aynı zamanda laikliğin de temeli olan Protestanlığın bu yeni anlayışta önemli bir rolü bulunmaktadır. “Doğal Düzen” gereği ekonomik hayatta her türlü müdahaleye karşı olan, esasen Fizyokrat düşünceden bir adım ileri giden Rasyoneller insanın sahip olduğu akli ve bilgi birikimi gereği sistematik hata yapmayacağı dolayısıyla ekonomik hayatta her türlü müdahalenin yersiz olduğunu savunmaktadırlar (Levent, 2018: 97).

Minimal devlet: Rasyonellik gereğince her türlü müdahale reddedilirken, esasen denetleyen, kontrol eden ve aynı zamanda sosyal adalet ve toplumsal faydayı gözeten devlet sistemine karşı bir saldırı söz konusu olmaktadır. Böylelikle, ekonomik, sosyal ve siyasi hayatımıza müdahalede bulunduğu gerekçesi ile eleştirilen devlet küçültülürken, onun boşalttığı otorite alanlarını çok daha büyük, çok uluslu şirketlerin doldurduğuna şahit olmaktadır.

Tam rekabet: Eşitler arasında anlamlı olabilecek rekabet gerçeğinin, bugünkü dünyamızda adeta küçüklerin piyasadan kovulmasına yarayan bir uygulama olduğu inkârı mümkün olmayan bir geçektir. Çünkü teoride rekabetin ön koşulu olarak ileri sürülen; *atomize, homojenlik, mobilite ve açıklık* şartlarının, geçmişte ve bugün bir arada olması söz konusu olmadığı gibi gelecekte de mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla ön şartları oluşmadan gerçekleştirilen rekabet, piyasa açısından kendisinden bekleneni hiçbir vakit sağlamadığı gibi tam tersi menfi etkiler doğurduğunu da göz ardı edebilmek mümkün değildir. Bugün gelinen noktada, Kapitalist sistem teoride serbest piyasa ekonomisini savunur gibi gözükse de her geçen gün biraz daha tam bir tekelciliğe doğru ilerlediğine şahit olunmaktadır (Özel, 2017: 163).

Kar maksimizasyonu ile sermaye birikimi: Kapitalizmin içgüdüleri bağlamında yukarıda bahsedilen ilkeler, esasen kar maksimizasyonu ile sermaye birikimini temin etme şeklinde tek bir hedef için kurgulanmış durumdadır. Dolayısıyla ana akım iktisat teorisi olarak kabul edilen neoliberal politikaların, hep kar maksimizasyonu üzerinden sermaye birikimi oluşturmaya çalıştığını görmekteyiz (Levent, 2018: 95). Bunu gerçekleştirebilmek için ise öncelikle olabildiğince düşük ücret uygulaması ile çalışanın geliri düşürülür iken, fiyat artışı ile de tüketicinin alım gücü zayıflatılmaktadır.

5. Kapitalizmin Beklentilerinin Toplumla Uyuşmadığı Alanlar

Gelir dağılımında adalet: Her toplumun iktisadi, sosyal ve siyasi gelişimi için gerekli olan gelir dağılımında adaletin sağlanması amacı, Kapitalizmin kar maksimizasyonu ile sermaye birikimini temin etme hedefiyle birebir çelişmektedir (Rehbein, 2020: 712). Dolayısıyla Kapitalizmin ülkede gelir dağılımındaki adaletin sağlanması gibi insani bir hedefe sahip olduğunu ifade etmek hiçbir şekilde mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda Marx'ın sermayedarın karının büyük ölçüde emeğin sömürsüne dayandığını iddia etmesi manidardır (Öz, 2013: 147).

İstihdam artışı: İnsanların asgari düzeyde zaruri ihtiyaçlarını temin edebilmek için mutlaka bir işte çalışmaya ihtiyaçları vardır. Buna karşılık Kapitalizm ise temel hedefi olan sermaye birikimini temin edebilmek için maliyetleri düşürerek karlılığı attırmak adına ilk önce düşük ücret ve en az çalışanla işi yürütebilme çabası içinde olmaktadır. Bu çerçevede Kapitalizmin istihdam artışı gibi insani bir gayeye sahip olmadığını, aksine Kapitalizm için olabildiğince az çalışanla iş yapmanın mutlak bir başarı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Üretimin yaygınlaşması: Ülkede tam rekabet şartlarının oluşması, sermayenin geniş toplum kesimlerine yayılması ve kesintisiz üretim sürecinin sürdürülebilmesi için üretimin, az sayıdaki devasa monopolcü firma yerine, çok sayıda orta ölçekli firma tarafından gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Ancak günümüz şartlarında Kapitalist anlayışa dayalı iktisadi politikalar ve yıkıcı rekabet sonucu hemen hemen bütün sektörlerde tam bir tekelleşmeye gidildiğine şahit olunmaktadır. Kapitalist bir yaklaşım ile bugünkü ekonomik sistem, temel hedefi olan sermaye birikimine ulaşmak için daha az emek ve olabildiğince düşük ücret uygulaması ile kar maksimizasyonunu gerçekleştirmeye çalışırken, devlet kontrolünün olmadığı, rekabete dayalı serbest piyasa anlayışı ile de özellikle küçük işletmelerin piyasada varlığını sürdürebilmeleri engellenmiş olmaktadır (Tabakoğlu, 2017: 38).

Ekonomik istikrarın tesisi: Ekonomilerde arz ve talebin karşılıklı dengeli bir şekilde sürdürülebilmesi, ayrıca fiyat istikrarının tesis edilip, toplumda işsizliğin önüne geçilmesi ekonomik istikrar için en temel koşullardandır. Lakin bütün planlarını karı yükselterek sermaye birikimini oluşturmak üzerine yapan kapitalist anlayış (Rehbein, 2020: 712), yukarıda da değinildiği şekliyle her fırsatta istihdamı daraltıcı ve ücretleri düşürücü arayışlara başvurduğu için, milli ve milletler arası ölçekte sık sık talep yetersizliğine bağlı iktisadi krizlerin yaşandığına şahit olunmaktadır. Oysa klasik iktisat teorisinde yer alan “her arz kendi talebini oluşturur” ilkesi, toplumda gelir dağılımında adaleti sağlayarak talebi destekleyici politikalar devreye sokulmuş olsa söz konusu iktisadi krizlerin büyük bir çoğunluğu önlenmiş olacaktır. En son 2008 krizinde de talebin azalmasına bağlı olarak reel sektörde karın düşmesi, sermayeyi spekülasyon finans sektörüne kaydırmış bu da krizi tetiklemiştir (Siddiqui, 2018: 41).

Sosyal sorumluluk ve toplumsal fayda: Ailede dünyaya gelen birey, yaşamı boyunca sürekli sosyal bir çevrede yaşantısını sürdürmek zorundadır. Bu beraberliğin mahiyeti, belli zamanlarda birey için çevresinden faydalanma ağırlıklı, bazen de çevresine fayda yoğunluklu olmak durumundadır. Dolayısıyla her bir birey, imkânları ölçüsünde öncelikle ait olduğu toplumun menfaatlerini hem özel hem de iktisadi hayatında gözetmek zorundadır. Ancak sanayi devrimiyle birlikte, firmaların karlılığı için, geniş halk kesimlerinin, yer altı yer üstü doğal zenginliklerin, orman ve denizlerin, hatta akarsuların heba edildiğine dair acı örnekleri her geçen gün daha fazla rastlanmaktadır. Bununla birlikte yer yer büyük

firmaların sosyal sorumluluk adına bazı projelere destek verdiğini de inkâr etmek mümkün değil. Ancak bu tür müspet girişimleri de firmaların reklam unsuru yaparak marka değerini artırmak amaçlı kullandıklarını göz ardı edilebilecek bir hal değildir.

Büyümeye evet, kalkınmaya hayır: Her ülke için iktisadi, siyasi ve askeri alanda güçlü olmanın, bunun için her geçen gün pozitif yönde gelişme kat etmenin en önemli hedef olduğu muhakkaktır. Bunu gerçekleştirmek için ülkedeki üretim ve gelir artışının sürekliliğini sağlamak en önemli unsurlardandır. Bu manada yıllık üretim ve buna bağlı gelir artışının toplamı *büyüme* olarak kabul edilirken, söz konusu gelirin toplumsal gelişme için temel ihtiyaçlara harcanmasıyla sağlanan sosyal ve ekonomik iyileşme ise *kalkınma* şeklinde değerlendirilmektedir.

Büyümede söz konusu gelirin; nerede, ne ve kimin için harcandığı ile kaç kişiye ait olduğu belli olmadığı gibi önemli de değildir. Kalkınmada ise gelir artışı kadar, söz konusu gelirin toplumun gündelik yaşantısında neyi değiştirdiği, önem arz etmektedir. Görüldüğü şekliyle Kapitalizmin beklentilerine büyüme çok daha fazla uyduğu için özellikle 1980'lerden sonra bütün dünyada ekonomik hedef ve ölçümlerin, kalkınma üzerinden değil, büyüme üzerinden yapıldığı görülmektedir.

Kamu yararını gözeten ve denetleyen güçlü bir devlet: Milletlerin varlıklarını güven ve refah içinde sürdürebilmelerinin, ancak güçlü bir devlet yapılanması ile olabildiğini tarihi ve günümüz gerçeklerinden görebilmek mümkündür. Hal böyle iken, son yıllarda Kapitalist iktisadi anlayışa dayalı Neoliberal politikaların, ekonomik ve siyasi özgürlükler adına kamu yararını gözeten ve denetleyen güçlü bir devlet yapılanmasına karşı çıktığına şahit olunmaktadır (Jahan and Mahmud, 2015: 44). Bu noktada gözden kaçan önemli bir unsur, toplumsal menfaat gözetmekle sorumlu olan devlet aygıtının çekileceği alanının boş kalmasının mümkün olmadığı, devletin yerinin büyük ölçekli küresel şirketler tarafından ikame edildiği ve edileceği gerçeğidir. Öte yandan otorite zafiyeti nedeniyle ilgili alanın boşluğunun çok daha büyük kargaşa doğuracağı bir diğer gerçektir.

7. Kapitalizmin Gelir ve Servet Dağılımına Etkisi

Grafik 1'de yer alan veriler dikkate alındığında Kapitalist sistemin, alt yapısı olan Neoliberal politikalarla sermaye birikimi oluşturma konusunda fazlasıyla başarılı olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Grafikte yer aldığı üzere, 1996 ila 2019 yılları arasında dünyadaki dolar milyarderi sayısı yaklaşık iki katına çıkarken, kontrol ettikleri servetin 5 kat arttığı görülmektedir.

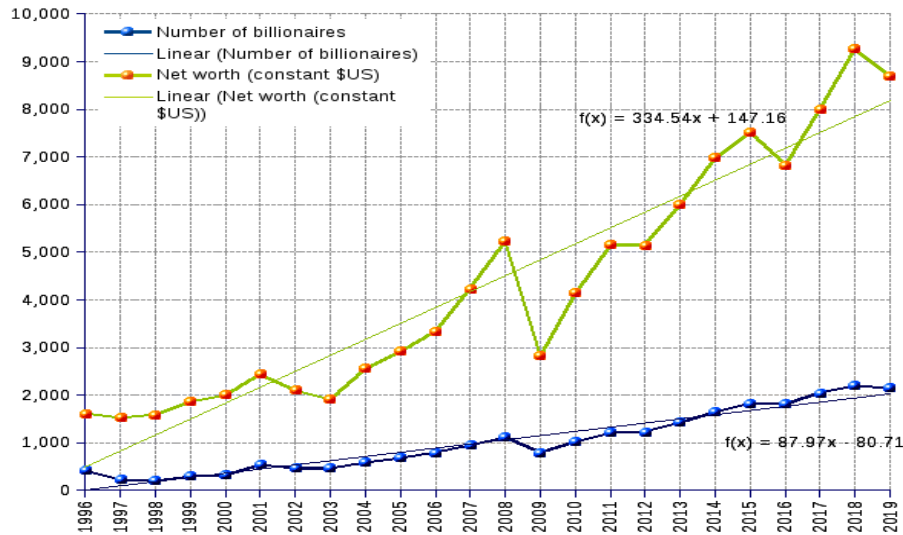
Yine dünyadaki servet dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk üzerine araştırmalarda bulunan Oxfam'ın 2020 yılı Raporunda en zengin ile en fakir arasındaki farkın giderek açıldığına dair çarpıcı verilere rastlamak mümkündür. 2019 yılına ait 2153 milyarderin sahip olduğu toplam servet, dünya nüfusunun %60'ına karşılık gelen 4.6 milyar insanın

toplam servetinden çok daha fazladır. Ayrıca dünyadaki en zengin 22 kişinin serveti, Afrika'daki kadınların servetinden fazladır (Oxfam, 2020: www). Bu da göstermektedir ki dünyadaki gelir dağılımı her geçen yıl hissedilir bir biçimde daha da bozulmaktadır.

Benzer şekilde aynı Raporda bir önceki yıla göre dünyadaki dolar milyarderlerinin toplam geliri, 900 milyar dolar artarken, bu artışa göre milyarderlerin günlük kazancının 2,5 milyar Dolar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, dünya nüfusunun yarısına denk gelen en yoksul kesimin geliri ise %11 azalmıştır (Oxfam, 2019).

Bir başka veriye göre dünya nüfusunun en zengin %1'inin serveti, 6.9 milyar insanın toplam servetinin iki katını aşmaktadır. Bununla birlikte, gelecek 10 yılda en zengin %1'in varlığından alınan verginin %0,5 yükseltilmesiyle; eğitim, sağlık ve yaşlı bakımı alanlarında 117 milyon yeni iş imkânı oluşturulabileceği ve ilgili sektörlerdeki sorunların büyük ölçüde çözülebileceği öne sürülmektedir. Öte yandan 2011-2017 döneminde dünya ekonomisindeki genel büyüme, reel ücretlere yansıtılmamıştır (Oxfam, 2020: 6).

Grafik 1: Dolar Milyarderi Sayısı ve Kontrol Ettikleri Servet (1996-2019)

Kaynak: <https://www.forbes.com/billionaires/#2d552186251c>

Ayrıca en zengin 1000 milyarderin servetinin salgın öncesi seviyelere ulaşması yalnızca 9 ay sürmüşken, dünyanın en yoksul kesiminin pandemi öncesi durumuna dönmesi için 10 yıldan daha uzun süre gerekmektedir (Oxfam, 2021: 5). Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu ve benzeri rakamların; serbest piyasa ekonomisi, tam rekabet ekonomisi ve neoliberal politikalar olarak Kapitalizme temel teşkil eden ekonomik sistemin başarısı(!) olarak karşımıza çıktığını dikkatlerden kaçırmamak gerektiği kanaatindeyiz.

Gelir ve servet dağılımındaki adaletsizliğin en önemli sebebinin toplumun geniş bir kesiminin gelir kaynağı olan emeğin düşük ücret politikaları nedeniyle üretimden hak ettiği geliri alamaması ve istihdam alanının yetersizliğine bağlı, ücretten tamamen mahrum olması şeklinde

değerlendirmek mümkündür (Simmons, 2017). Tablo 1’de görüldüğü üzere Kapitalist sistemin öngördüğü liberal politikalar, zengin ülkelerde bulunan sermaye ve müteşebbis için hak edilenin üzerinde kazanç sağlarken, fakir ülkelerde yoğun olan emek ve doğal kaynaklar için ise hiçbir kolaylık sunmamaktadır. Bu gerçekliğin küredeki gelir ve servet dağılımı adaletsizliğini daha da bozduğu muhakkaktır. Öte yandan neoliberal politikaların savunucularından IMF’nin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere istediği; iç talebi düşürücü mahiyetteki kamu harcamalarının kısılması, vergilerin artırılması, kamuda istihdamın azaltılması gibi uygulamaların, bilhassa ilgili ülkelerdeki orta gelirli kişilerin gelirlerinin daha da azalmasına neden olduğu muhakkaktır (Baş, 2009: 62).

Tablo 1: Üretim Faktörleri ve Üretimden Aldığı Paylar

Klasik Üretim Faktörleri	Yoğun Olduğu Ülke		Faktör Türü	Liberal Sistemden Faydalanma	Üretimden Aldığı Pay
	Az Gelişmiş	Gelişmiş			
Emek	x		Asil	Hayır	Yetersiz
Sermaye		x	Türetilmiş	Evet	Çok fazla
D. Kaynaklar	x		Asil	Hayır	Yetersiz
Müteşebbis		x	Türetilmiş	Evet	Çok Fazla

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bütün insanlığın müşterek çıkarına dayalı söz konusu sorunların üstesinden gelebilecek sosyal içerikli çözüm yolu belli olmasına karşılık, Kapitalist anlayışa dayalı neoliberal politikaların, söz konusu meseleleri çözmek bir yana daha da sorun oluşturan bir etkiye sahip olduğunu maalesef yaşanan deneyimlerden gözlemlemek mümkündür. Çünkü kar maksimizasyonu ile sermaye birikimini temel hedef edinen bugünkü iktisadi sistem, belirlediği hedefe ulaşabilmek için devlet kontrolünün olabildiğince minimize edildiği, rekabete dayalı serbest piyasa anlayışını bütün dünyaya hâkim kılmaya çalıştığı hepimizce malumdur. Bu yöntemle küçük ve orta boy işletmelerin hayatta kalması mümkün olmadığından, günümüz dünyasının temel sorunlarından olan gelir ve servet dağılımındaki adaletsizliğin daha da bozulmasına neden olduğu aşikârdır (Der, 2018: 9).

Yaşanan bu gerçeklikler doğrultusunda bugün insanlığın ve Gezegen’in varlığının, feodal rant çıkarına veya sermaye birikimine ya da emeğin sömürüsüne değil, adalete dayalı ekonomik sistemlerin kurumsallaşmasına bağlı olduğu göz ardı edilebilecek bir hal olmadığı muhakkaktır (Bello, 2008: 44).

8. Kapitalizm ve Çevre Sorunları

Kapitalist sistemin neden olduğu ve yeterince dikkate alınmayan bir başka problem; iklim değişikliği, küresel ısınma, çevresel kirlenme ve tabii kaynakların tükenmesi gibi sorunlardır. Bu tür problemlerin ortaya çıkmasındaki temel etkenin, insanoğlunun parçası olduğu Gezegele uyumlu yaşamak yerine, ona sahip olup, ona hakim olmayı tercih etmesi şeklindeki tavrı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Resim 1: Ekolojik Ayak izi ve Biyolojik Denge

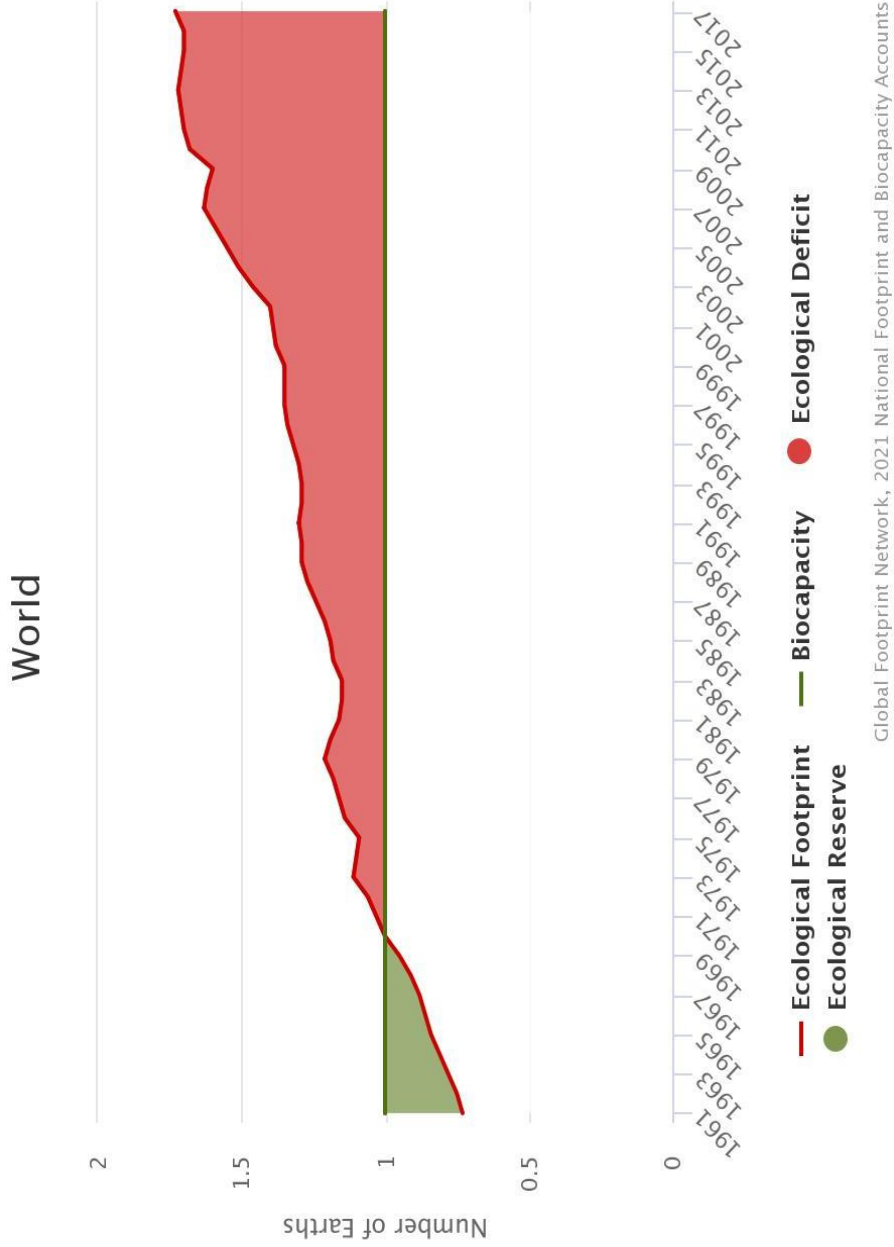
EKOLOJİK AYAK İZİ

Kaynak: <https://www.enerjiportali.com/ekolojik-ayak-izi-nedir-nasil-hesaplanir/>

Bu çerçevede Kapitalist anlayışla hep daha fazla kar amacıyla, ihtiyaçtan ziyade, iktidar olma arzusu, haz ve ihtiraslar için üretim yapılması, gereğinden fazla doğal kaynak talebine neden olmaktadır. Çevresel sorunların ortaya konması bağlamında, doğal kaynakların arzı ya da doğal sermaye olguları, “biyolojik kapasite” şeklinde değerlendirilirken, Gezegele üzerinde oluşan toplam talep ise “Ekolojik Ayak İzi” olarak adlandırılmaktadır. Bu tanımlamaya göre, *ekolojik ayak izinin, doğal kapasiteyi aşması*, Gezegele’in yaşanabilirliğinin her geçen gün biraz daha kaybolduğu anlamına gelmektedir.

Küresel Ayak İzi Ağı Örgütü’nün verilerine göre, evrenin bir yılda sunduğu tabii kaynakların tükenişi anlamına gelen “Küresel Limit Aşım Günü”, 2018 yılı için 1 Ağustos olarak kayıtlara geçerken, 2019 yılı için ise 29 Temmuz olarak belirlenmiştir. Türkiye’nin 2019 yılı için, “Limit Aşım Günü” ise 27 Haziran olarak tespit edilmiştir. Buna göre Türkiye doğal kaynaklarını dünya ortalamasından 32 gün önce tüketmiş olmaktadır. Türkiye ilk defa 1984’te yıllık tabii kaynaklarını, yıl bitmeden tüketirken, 1985’teki sınırlı iyileşmeye rağmen, Türkiye’de limit aşım oranı 1986’dan bu yana sürekli artmaktadır. Görüldüğü üzere “Limit Aşım Günü” hem ülkeler hem de küre için her yıl biraz daha geri gelmektedir. Bu da dünyanın potansiyel ömrünün her geçen gün daha da sona yaklaştığını bizlere göstermektedir.

Grafik 2: Biyolojik Kapasite ve Ekolojik Açık Dengesi

Kaynak:

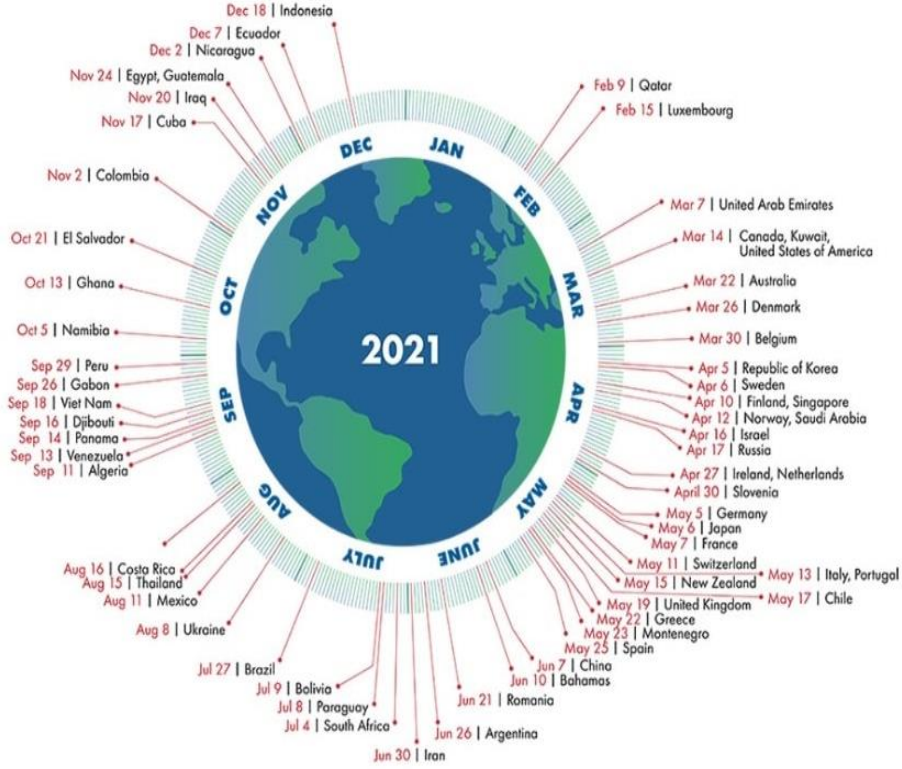
<https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?type=earth&cn=223>

Son iki yılda yaşanan Covid-19 salgını ve bunun neden olduğu kapanmaların etkisiyle "Limit Aşım Günü" 2019 yılındaki konumunu koruyarak 2021 için yine 29 Temmuz olarak belirlenmiştir. Gezegen'in 12 aylık süre için bahsettiği doğal kaynakların 29 Temmuz'da tükendiği anlamına gelmektedir. Kalan 5 aylık sürede insanlık, Gezegen'in mevcut stoklarından kullanarak hayatını sürdürebilecektir. Bu tarzda bir tüketim şekli, Gezegen'in kapasitesinin mevcuttan 1,7 kat daha büyük olmasını gerektirdiği bilinmelidir. Son iki yılda küresel Limit Aşım Günü'nün değişmemiş olması, insanoğlunun kendi ve Gezegen'in geleceğini kurtarabilmek için hayatı biraz daha yavaş ve tüketimini kısırarak yaşamak zorunda olduğunu göstermektedir.

Şekil 2: Ülkelerin Limit Aşım Günleri (2021)

Country Overshoot Days 2021

When would Earth Overshoot Day land if the world's population lived like...

Kaynak: <https://nordsip.com/2021/07/29/earth-overshoot-day-earlier-than-in-2020/>

Grafik 2'de görüldüğü üzere yıllık yenilenen küresel doğal kaynakların, 1970'e kadar yıl içindeki toplam talebi, diğer bir ifade ile *küresel ayak izini* karşıladığı anlaşılmaktadır. 1971'den bugüne ise hep *küresel ayak izi*, *küresel doğal kaynak arzını* aşarak Gezegen'in potansiyel ömründen çalan negatif doğal denge sürdürülmektedir. Küresel Limit Aşım Gününün, 2000 yılında Eylül, 2019'da ise 29 Temmuz'da tüketilmiş olması, Gezegen'in ve dolayısıyla bütün canlı ve de insanlığın geleceği adına çok vahim bir duruma işaret ettiği gözlerden kaçmamalıdır.

Sanayi devrimi ile birlikte bant üstünde gerçekleştirilen kitle üretim sisteminin Kapitalist anlayışa dayalı kâr amacıyla kurgulanması neticesinde, on binlerce yıldır bozulmayan Gezegen'in genel yapısının, son iki yüzyılda büyük ölçüde tahrip edildiği görülmektedir. Bu vahim gidişatın tersine çevrilebilmesi, ya da en azından durdurulabilmesi için ekonomik büyümenin yavaşlatılması, hatta negatif bir hale döndürülmesi gerektiği konusunda genel bir fikir birliği olmasına karşılık, bunu mevcut Kapitalist anlayış ve kurumlarla gerçekleştirimin zor hatta imkânsız olduğu muhakkaktır (Storm, 2009: 1032).

Bu bağlamda, ekolojik çeşitliliğe, çevreye, demokrasiye, sosyal ve ekonomik adalete saygı duyan ve gelir ve servetin adil ve makul bir şekilde yeniden dağılımını kolaylaştıran alternatif bir ekonomik sisteme ihtiyacımız olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır (Siddiqui, 2018: 45).

Sonuç

Dünya üzerinde hem gelir ve servetin kabul edilemez bir şekilde dağılımının gerçekleşmesi, hem de Gezegen'in potansiyel ömrünün kaygı verici bir biçimde kısılması, Kapitalist sistem açısından hedeflenen ve büyük ölçüde gerçekleşen başarının yeterince dikkate alınmayan ciddi bir maliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak söz konusu gelişmeyle, insanoğlunun refah içinde sağlıklı, huzurlu ve barışçıl bir ortamda yaşayabilmesinin altyapısının kaybolduğu anlamına geldiği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda mevcut sorunların çözümünü, sebebi olan Kapitalist sistem içinde aramaya çalışmanın beyhude bir çaba olduğu muhakkaktır. Bu sürecin aynı zamanda Kapitalizmin de sonunu getirecek bir özellikte olmasına şaşılmalıdır.

Gezegen'in ve buna bağlı insanlığın sonunu getirebilecek vahim bir hale sürüklenmesindeki asıl sorumluluğun, sosyal sorumluluk ve ahlak kaygısından mahrum olan Kapitalist anlayış olduğu muhakkaktır. Çünkü asli hedefin kar maksimizasyonu üzerinden sermaye birikimi sağlamak olan Kapitalist sistemde, ne emeği ile üreten ve talep edip tüketen ötekiler, ne de her türlü üretime kaynaklık eden doğa hiçbir değer ifade etmemektedir. Her ikisi de kendilerini heba etme pahasına da olsa sadece girişimcinin karına ve sermaye birikimine katkı sağladıkları ölçüde dikkate alındığını hatırlatmak ta yarar var.

Oysa iktisat biliminin ve iktisadi faaliyetlerin amacı, sadece sermaye sahibinin gelirini arttırmak değil, bununla birlikte, toplam talebin önemli bir bölümünü oluşturan, başta emek sahibi olmak üzere doğal kaynakları da koruyarak, ihtiyaca bağlı üretim yapmaktır.

Yukarıda bahsedilen ve kabulü mümkün olmayan iktisadi ve çevresel sorunların üstesinden gelebilmek ancak insanlığın kendisini ahlakla donatabildiği ölçüde ortadan kalkacaktır. Çünkü fitratı gereği acılardan kaçan, haz ve ihtiraslarının peşinde koşan insanı, ancak içinde yaşadığı toplumu dikkate almasını sağlayacak, kendi çıkarlarını, ait olduğu toplumun ve gezegenin yaşamasına bağlı olduğunu hissettirecek, ahlak diye tanımladığımız değerlere sahip olması kurtarabilecektir.

Kaynakça

Baş, K. (2009). *Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18 (1), 49-70.

Bello, W. (2008), *Will Capitalism Survive Climate Change? Chain Reaction*, (104) December.

Blommestein, H. J. (2006). *Why Is Ethics Not Part Of Modern Economics And Finance? A*

Demirezen, İ. (2017). *Tüketim Toplularında Ahlâk Tasavvuru ve İslâm, İnsan Ahlak ve İktisat, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları 77, Hatay.*

DER, (2018). *Dünya Eşitsizlik Raporu*, Creative Commons licence, World Inequality lab.

Harman, G. (1977). *The Nature of Morality*, Oxford University Press.

Historical Perspective, Finance & The Common Good, Summer, 5464.

Jahan, S. and Mahmud, A. S. (2015). *What Is Capitalism?* Finance & Development, June.

Karagül, M., (2018), *Rasyonel Ekonomi ve Davranış İktisadından Değerler İktisadına*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5 (2), 425-440.

Levent, A. (2018). İktisadi Sistemler ve İş Ahlakı, "Temelleri ve Uygulamalarıyla İş Ahlakı" içinde, Editörler: Nihat Erdoğan, Ömer Torlak, Kübra Bilgin Tiryaki, İgiad, 92-118.

Menderes, M. (2018). *Ahlâk ve İktisat*, <https://akademyadergisi.com/ahlak-ve-iktisat>.

OXFAM, (2020). *Onarım Zamanı Raporu*, Ocak.

OXFAM, (2020). <https://www.oxfam.org/en/press-releases/worlds-billionaires-have-more-wealth-46-billion-people>.

OXFAM, (2021). *Eşitsizlik Virüsü Raporu*, Ocak.

Öz, S., (2013). *Kapitalizmin Ruhunu Problemi: Werner Sombart*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18 (29), 142-169.

Özel, M. (2017). *Modern İktisat Din ve Ahlak*, İnsan Ahlak ve İktisat, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları 77, Hatay.

Öztürk, M. (2017). *Ahlâk'ın Arzu'ya Yenik Düşmesi*, İnsan Ahlak ve İktisat, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları 77, Hatay.

Rehbein, B. (2020). *Capitalism and inequality*, Revista Sociedade e Estado, Volume 35, 695-722.

Siddiqui, K. (2018). *Capitalism, Globalisation and Inequality*, The World Financial Review, December, 40-45.

Simmons, L. (2017). *Is Capitalism Bad for workers?*, Insights by Stanford Business, <https://www.gsb.stanford.edu>, 09.10.2021.

Storm, S. (2009). *Capitalism and Climate Change: Can the Invisible Hand Adjust the Natural Thermostat?*, Development and Change, 40 (6): Institute of Social Studies, Published by Blackwell Publishing, 1011-1038.

Tabakoğlu, A. (2017). *İktisat ve Ahlak*, İnsan Ahlak ve İktisat, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları 77, Hatay.

Thomas, L. (2005). *Morality and a Meaningful Life*, Philosophical Papers, November, 1-38.

Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yay, Ankara, s. 50.

İnternet Kaynakları:

<https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?type=earth&cn=23> 30.08.2021

<https://iletim.istanbul.edu.tr/index.php/2018/12/20/ekstrem-doga-olaylari-turkiyede-gerceklesmeye-devam-edecek/> 15.09.2021

<https://nordsip.com/2021/07/29/earth-overshoot-day-earlier-than-in-2020> 21.09.2021

<https://www.enerjiportali.com/ekolojik-ayak-izi-nedir-nasil-hesaplanir/> 11.11.2021

<https://www.forbes.com/billionaires/#2d552186251c> 18.11.2021